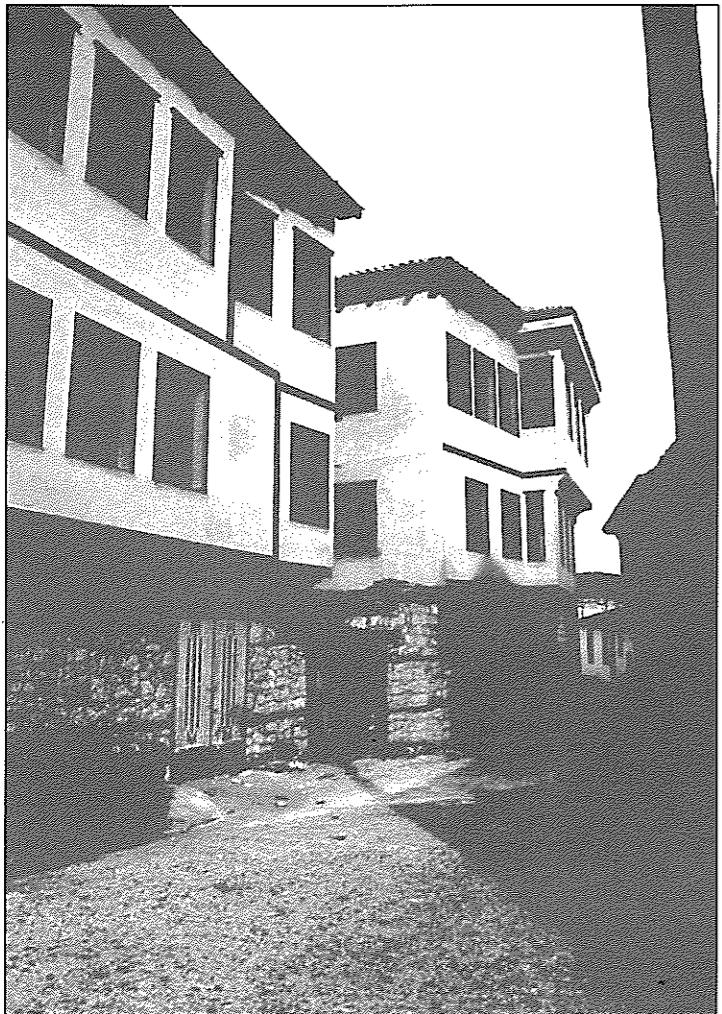

19. ΕΔΕΣΣΑ, συνοικία Βαρόσι. Άποψη των οικιών της οδού Αρχ. Μελετίου 39-41 από τα νότια, κατά τη διάρκεια των εργασιών αποκατάστασης.

20. ΕΔΕΣΣΑ, συνοικία Βαρόσι. Άποψη των οικιών της οδού Αρχ. Μελετίου 39-41 από τα νότια, μετά την ολοκλήρωση των εργασιών αποκατάστασης.

Αικατερίνη Γ. Ρεβιθιάδου - Τσότσου

Μορφολογική και κατασκευαστική θεώρηση της οικίας του γιατρού Γεωργίου Α. Ρεβιθιάδη στην Έδεσσα

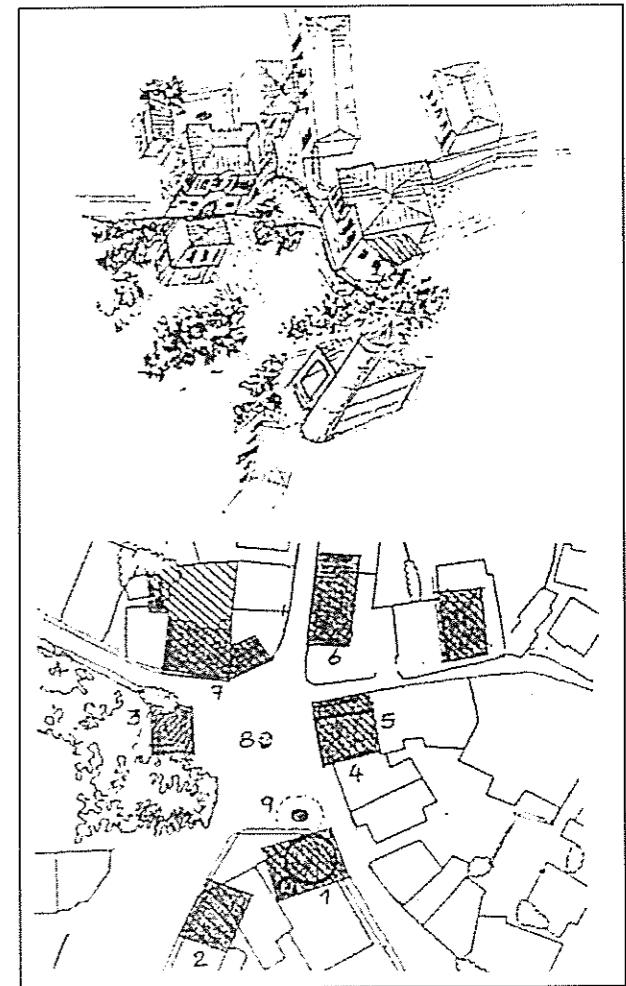
Κύριο αντικείμενο της εργασίας είναι η παρουσίαση των αρχιτεκτονικών - μορφολογικών και κατασκευαστικών - στοιχείων του αρχοντικού Ρεβιθιάδη στην Έδεσσα.

Με βάση στοιχεία προερχόμενα από παλιές φωτογραφίες και κείμενα, προφορικές πληροφορίες ηλικιωμένων Έδεσσαίων¹ και προσωπικές αναμνήσεις, η εικόνα της πλατείας μπροστά από το αρχοντικό παρουσιάζεται στην εικ. 1.

Η πλατεία στα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας, στις αρχές του αιώνα, είχε το όνομα “πλατεία του τζαμιού του Χασάν Αγά”, στην οποία, όπως και σχεδόν σ’ ολόκληρη την ευρύτερη συνοικία του Γαζή², κατοικούσαν Τούρκοι. Στην πλατεία, όπως φαίνεται στην εικόνα, διακρίνονται τα εξής κτίσματα:

1. Το τζαμί του Χασάν Αγά³ το οποίο αργότερα χρησιμοποιήθηκε ως ταπητουργείο, ηλεκτρική εταιρεία και στη θέση αυτή σήμερα βρίσκεται το κτίριο των δικαστηρίων.
2. Κατοικία Αγγελούση.
3. Τεκές⁴. Ιδιοκτησία Αγ. Χαραλαμπίδη - Γαϊσίδη.
4. Ετοιμόρροπη κατοικία.
5. Το πανέμορφο αρχοντικό του σηροτρόφου εμπόρου Κούκου από το Σουφλί και από το 1909 ιδιοκτησίας Γέντση-Γουνίδη⁵.
6. Μονώροφες μικρές κατοικίες (πιθανόν κατοικία του μουφτή και μικρό καφενείο).
7. Το αρχοντικό του Κολ-Αγασί-Μεμέτ-Αγά ιδιοκτησίας Αριστείδη Ρεβιθιάδη.
8. Στην πλατεία στεγασμένος τάφος φρουρούμενος, βρύση με τρεχούμενο άφθονο νερό και όλ’ αυτά πλαισιωμένα από μια τζιτζιφιά και μια καραμπομπιά.
9. Μπροστά από το τζαμί και μέσα στην πλατεία αιωνόβιος πλάτανος που και αυτός παραχώρησε τη θέση του στο κτίριο των δικαστηρίων⁶.

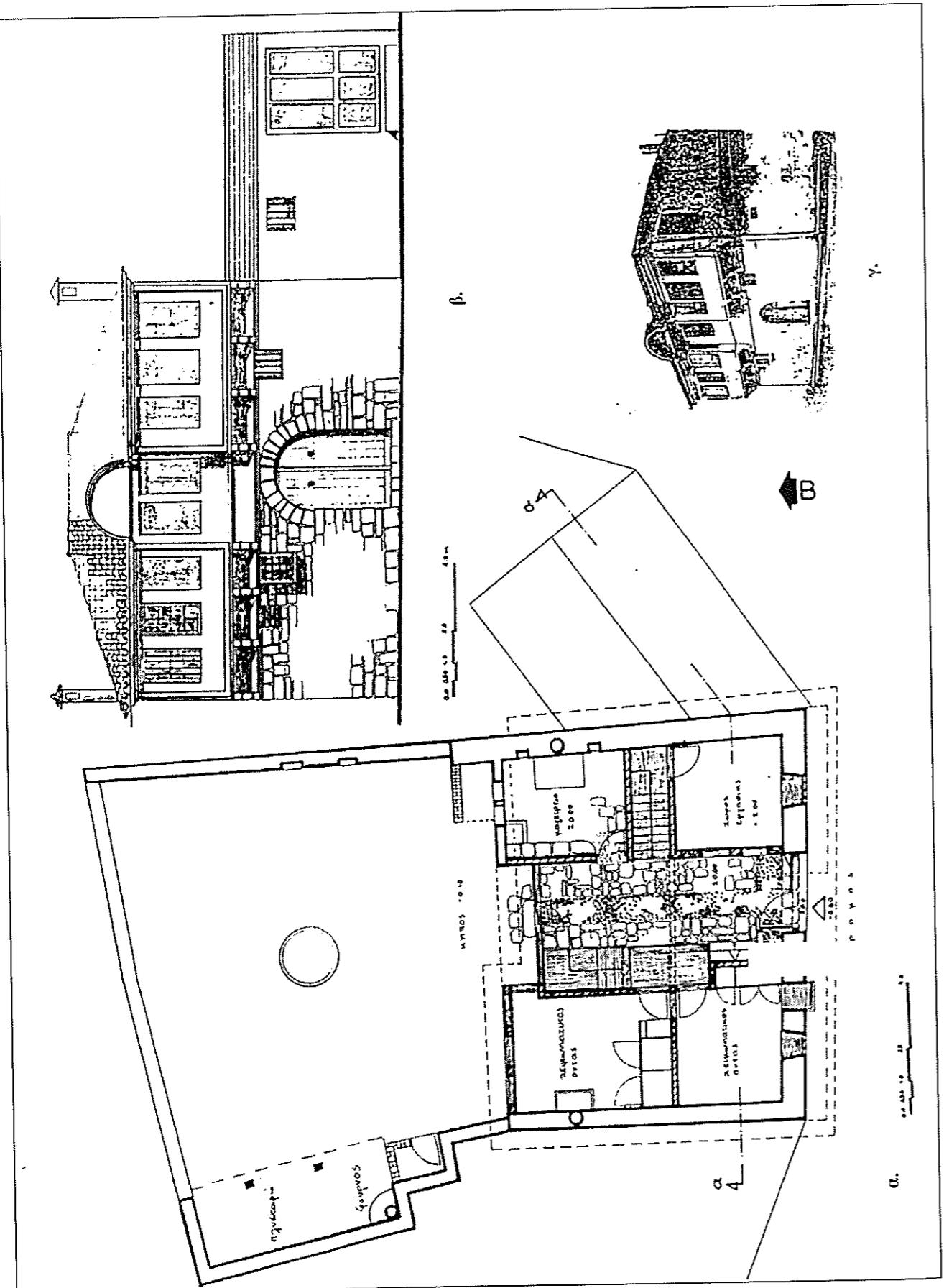
Με τη σύντομη αυτή περιγραφή θέλω να τονίσω τη σημασία των δύο αρχοντικών της πλατείας

Εικ. 1. Σκαρίφημα συνοικίας Γαζή
(πλατεία τζαμιού Χασάν Αγά).

ας, αυτό του Γέντση-Γουνίδη, με μεγάλο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον, με πλούσιο ξυλόγλυπτο διάκοσμο, ωραίες τοιχογραφίες, και που δυστυχώς δεν υπάρχει πια, και εκείνο, ιδιοκτησίας ιατρού Γεωργίου Ρεβιθιάδη, που αντέχει ακόμα στον χρόνο παρά τις σημαντικές φθορές και αλλοιώσεις που έχει υποστεί. Στη συνέχεια η εργασία επικεντρώνεται στο αρχοντικό αυτό (εικ. 2).

Κατά τον 17ο αιώνα και μετά η αρχιτεκτονική που αναπτύσσεται στη Μακεδονία έχει ως φυσικό σκοπό όχι μόνο την ασφάλεια των ενοίκων αλλά και την άνετη διαβίωσή τους. Οι από-

Ειχ. 2. α. Ανώγειο, ισόγειο, β. Όψη από την πλατεία, γ. Άποψη από την πλατεία.

δημοι Έλληνες που πλούτισαν εν τω μεταξύ στο εξωτερικό με το πνεύμα τους και την εργατικότητά τους, γυρίζοντας στην Ελλάδα εφάρμοσαν τις νέες ιδέες και αντιλήψεις για την αντιμετώπιση της ζωής⁷.

Κοινό χαρακτηριστικό των μακεδονικών αρχοντικών αποτελεί η φρουριακή διάταξη του βασικού κορμού της οικοδομής που περιλαμβάνει τους χώρους του ισογείου, υπογείου και τον ημιώροφο. Ιδιαίτερη μέριμνα λαμβάνεται για την ασφάλεια της πόρτας εισόδου.

Δύο παράθυρα, τα “παρατηρητήρια”, είναι συμμετρικά τοποθετημένα στον άξονα της εξώπορτας - στον όροφο προεξέχουν από την οικοδομική γραμμή στο δε ανώγειο αποτελούν πρόβολο - σαν να προφυλάγουν την είσοδο ή ακόμα καλύτεος να την ελέγχουν⁸.

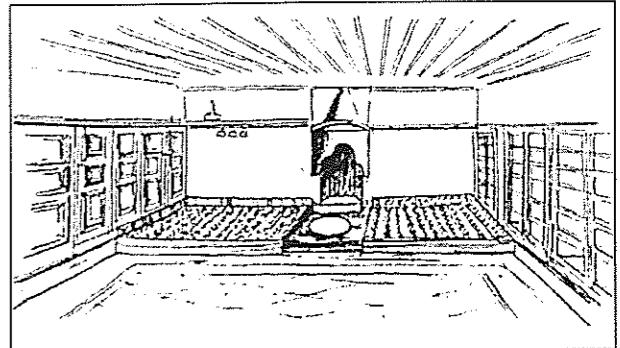
Στο ισόγειο, μετά την ξύλινη γεροφτιαγμένη τοξωτή εξώθυρα, βρισκόμαστε στην εσωτερική αυλή. Είναι στρωμένη με μεγάλες πλακόπετρες και βοτσαλοστρωμένη με ασπρισμένους αρμόύς και γύρω οι βοηθητικοί χώροι του μαγειριού με την εστία, τη βούστη και το αποχωρητήριο.

Βγαίνοντας στον κήπο, αξεσικά, βρίσκεται ένα κυκλικό σιντριβάνι, η βρύση με μεγάλη γούρνα, και στην άκρη ένα υπόστεγο το οποίο στεγάζει το πλυνταριό και τον φρύγνο⁹. Ένα ελαφρύ ξύλινο κλιμακοστάσιο, σχηματίζοντας μπαλκόνι εισόδου στον ημιώροφο, οδηγεί στον χώρο παραμονής της οικογένειας κατά τη χειμερινή πεοίοδο.

Το τζάκι στη μέση της κάμαρας (εικ. 3) αγκαλιάζεται από τα «μιντέρια», ώστε ξαπλωμένος κανείς να απολαμβάνει τη θέα του κήπου. Δεν υπάρχουν κρεβάτια, τα στρωσίδια της νύχτας εξαφανίζονται το πρωί στις ειδικές θέσεις τους μέσα στα εντοιχισμένα ντουλάπια. Κάθε «μουσάντρα» έχει ειδικό προορισμό. Κάθε αντικείμενο έχει προκαθορισμένη θέση μέσα στον εσωτερικό κάνναβο της μουσάντρας. Ακόμα και τα μικρότερα πράγματα, τα γυαλικά, έχουν θεσούλες που άλλοτε είναι ορατές, τις «πουλίτσες» και άλλοτε όχι.

Από την εσωτερική αυλή του ισογείου μια πέτρινη μικρή σκάλα οδηγεί στην αποθήκη του ημιυπογείου, στο κελάρι, και στ' αμπάρι (εικ. 4).

Από την ίδια εσωτερική αυλή γίνεται η προσέλαση, διαμέσου της ημιυπόγειας αποθήκης,

**Euz. 3. Το τζάκι στο χειμωνιάτικο οντά
(προοπτική άποψη).**

στο “μαγαζί” - έτσι αναφέρεται στο τουρκικό κτηματολόγιο - το οποίο ήταν ίσως το πρώτο φαρμακείο που λειτούργησε στην Έδεσσα. Είναι μεταγενέστερο του σπιτιού με ξύλινα μεγάλα ανοίγματα προς την πλατεία που ασφαλίζονταν με “κεπέγκια” και αμπάρες.

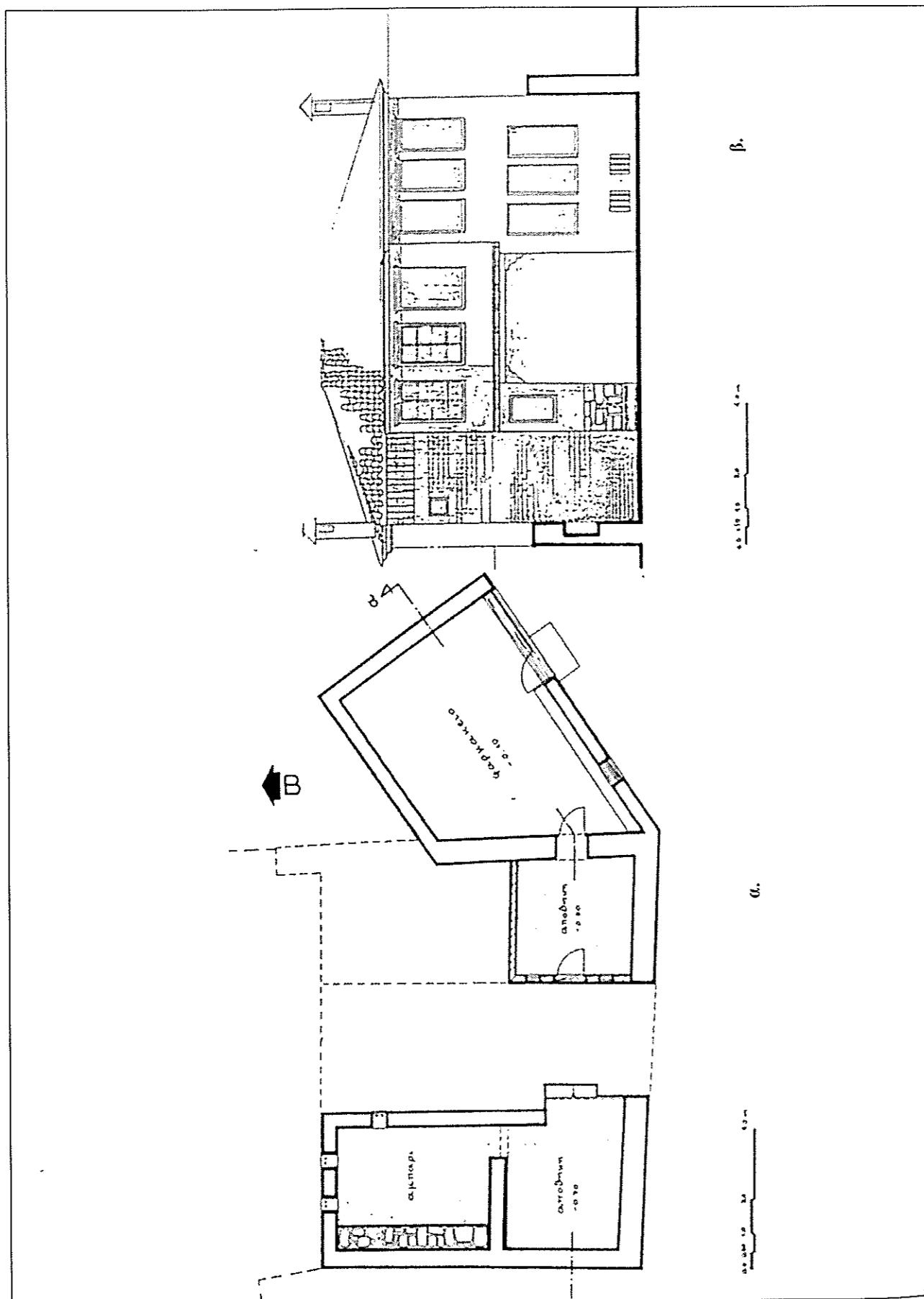
Ένα άλλο ξύλινο ακλιμακοστάσιο, ακειστό από τις πλαιϊνές πλευρές οδηγεί στον όροφο, αφήνοντας ενδιάμεσα τον χώρο εργασίας στον ημιώροφο. Είναι ο χώρος, όπου δουλεύοντας κανείς, μπορεί να ελέγχει την είσοδο και να εποπτεύει την εσωτερική αυλή.

Ένας κεντρικός χώρος που ονομάζεται “δοξάτος” αποτελεί τον πυρήνα του ορόφου. Σ’ αυτόν καταλήγει το κλιμακοστάσιο και από τον κεντρικό αυτό χώρο έχουν προσπέλαση οι διάφοροι χώροι διαμονής και ύπνου, οι “οντάδες”. Αυτοί οι χώροι αποτελούν τη θερινή διαμονή και τον χώρο υποδοχής και διασκέδασης. Ο χώρος του δοξάτου δέχεται διαμπερή φωτισμό, έχοντας τη μεγάλη διάσταση του ορθογωνίου παραόλληπτη προς τον δρόμο.

Ο κάθετος άξονας από τη μεριά του δρόμου διαμορφώνεται σε “σοφά” αναπαυτήριο με “μνητέρια” που σχηματίζουν ένα Π και επάνω τους στρώνουν χαλιά, χράμια, κιλίμια και μαξιλάρια, έτσι ώστε ξαπλωμένος να μπορεί κανείς να απολαύσει τη θέα από τα καυηλά παοάθυρα.

Από τη μεριά του κήπου μεσολαβεί ένας εξώ-
στης δροσερός για τις ζεστές ημέρες του καλο-
καιρού.

Σ' αυτόν τον χώρο του δοξάτου δίνονταν τα γεύματα και τα γλέντια. Τα κινητά αντικείμενα, τα έπιπλα, είναι λιγοστά. Χρησιμοποιούν τα “φουρτσέτα” για τις προίκες και τα μαγγάλια για λίγη ζέστη. Όταν ήθελαν να φιλέψουν καλε-

Εικ. 4. α. Ήμιυπόγειο, β. Όψη από τον κήπο.

σμένους έχονταν οι γυναίκες και έφερναν ένα χαμηλό στρογγυλό τραπέζι τον “σοφρά” και επάνω σ’ ένα στρογγυλό χάλκινο δίσκο, το “σινί”, προσέφεραν τα κεράσματα¹⁰.

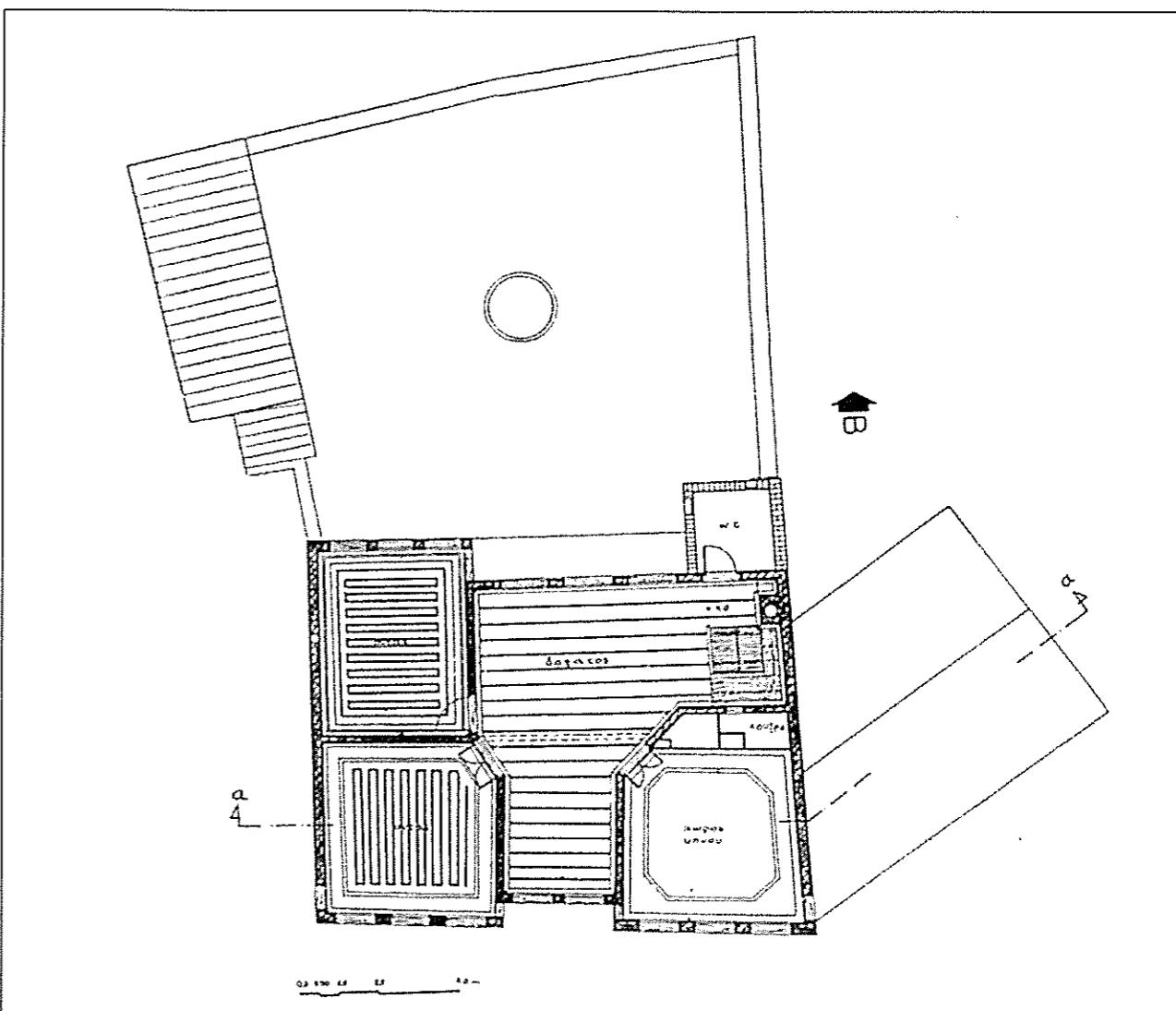
Το πατάρι των μουσικών και των οργάνων είναι επάνω από τον χώρο της εξόδου του κλιμακοστασίου, την “χρεββάτα”. Στις ευχάριστες αυτές στιγμές ο εσωτερικός χώρος της μακεδονικής αρχιτεκτονικής αποκτούσε την ολοκλήρωσή του, με τον κατάλληλο φωτισμό των ζωγραφικών διακοσμήσεων που υπήρχαν στο χώρο του δοξάτου περιμετρικά στην ζωφόρο.

Οι οντάδες είναι ορθογώνιοι και προεξέχουν από τη οικοδομική γραμμή δημιουργώντας “σαχνισιά”. Η προσπέλασή τους γίνεται αξονικά και από γωνία, συνήθεια προσφιλής στη μακεδονική αρχιτεκτονική. Ο οντάς, δεξιά, είναι χώρος

ύπνου, υπάρχουν οι ξυλόγλυπτες μουσάντρες για τα στρωσίδια της νύχτας, για τα γυαλικά και τελευταία είναι χώρος καθαριότητας, το λουτρό. Σε μια απ’ αυτές υπάρχει ο κρυψώνας, που οδηγεί στη στέγη, πράγμα που δεν συναντάται συχνά στην αρχιτεκτονική της Έδεσσας.

Οι χώροι του ορόφου είναι ολοφωτιστοί, άνετοι, χώροι αναπαύσεως, σε αντίθεση με τους αντίστοιχους χώρους του «μετζοπατώματος» και του ισογείου, όπου για λόγους αμυντικούς τα ανοίγματα είναι πολύ μικρότερα. Έτσι, αυτή η μετάβαση από τους μισοφωτισμένους χώρους της χειμερινής διαμονής στον όροφο δημιουργεί χαρούμενα συναισθήματα.

Η κατασκευή είναι σύνθεση από πέτρα και ξύλο. Ο ντόπιος πωρόλιθος, με το ξεστό του χρώμα, ήταν στη διάθεση του μάστορα για κάθε

Εικ. 5. Όροφος, προβολές ταβανιών.

είδους ορατή λιθοδομή. Το ισόγειο και το «μετέζοπάτωμα» αποτελούνται από λίθινη κατασκευή που διακόπτεται από ξυλόδεσμους. Ο όροφος είναι ξύλινος, με φέροντα ξύλινο σκελετό και με τοιχοποιίες που αποτελούνται επίσης από ξύλινο σκελετό με καθέτα στηρίγματα, τα “ντιρέκια”, και οριζόντια και διαγώνια, τις “πογιάντες”, που είναι παραγεμισμένα με ωμές πλίθες, κεραμιδάκια και λάσπη, τον “τσατμά”. Αυτός είναι επιχρισμένος με άχυρο και ασβέστη (αχυρένιο ασβεστοκονίαμα). Τα εσωτερικά χωρίσματα είναι ακόμα πιο ελαφρά από “μπαγδατί” και επιχρισμένο με ασβεστοκονίαμα “οπλισμένο” με γιδότριχες.

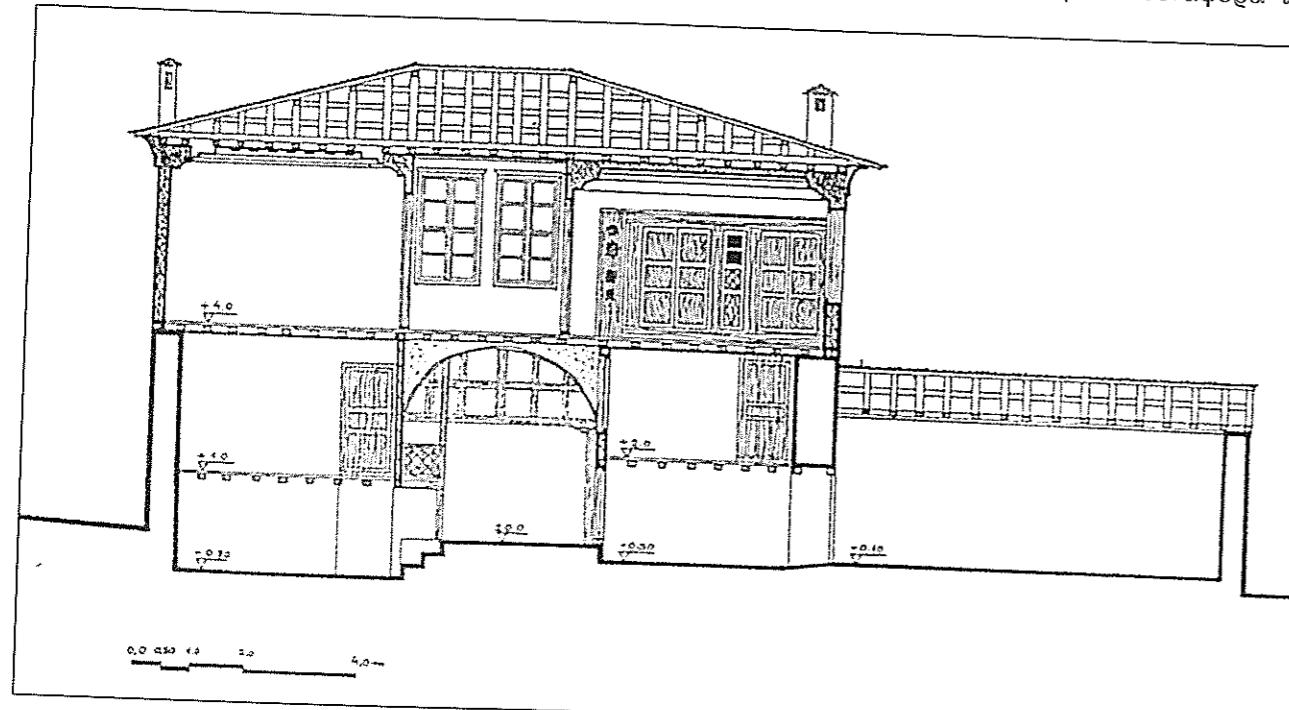
Τοιχογραφίες υπήρχαν στον χώρο του δοξάτου και στον καλό οντά, από γεωμετρικά και διακοσμητικά σχήματα, στον τοίχο του τζακιού στον χειμωνιάτικο οντά, καθώς επίσης και επιγραφή στο ημικυκλικό αέτωμα της όψης εισόδου¹¹.

Ευλόγιλυπτα κοσμούσαν τις κορνίζες των παραθύρων, τα κολονάκια του “κιόσκου” στον δοξάτο, τη μουσάντρα στον οντά του ύπνου, καθώς και τα ταβάνια περιμετρικά. Η εξωτερική μορφολογία και οι βασικές αρχές εσωτερικής λειτουργίας αποτελούν κοινά στοιχεία μεταξύ των αρχοντικών της Μακεδονίας. Μια πιο προσεκτική παρατήρηση μας αποκαλύπτει βασικές

τυπολογικές διαφορές που περιορίζονται στη διάρθρωση των χώρων του ισόγειου και στη διάταξη του κεντρικού χώρου του “δοξάτου” και των ηλιακών στον όροφο. Στην περίπτωση του συγκεκριμένου αρχοντικού νομίζω ότι προσεγγίζει τυπολογικά την αρχιτεκτονική της Σιάτιστας¹² με ορισμένες τοπικές παραλλαγές. Όπως π.χ. δεν δημιουργείται το Γ στο ισόγειο, δεν υπάρχουν φεγγίτες ή τζάκια στον όροφο. Ο ισόγειος χώρος τυπολογικά συναντάται στην αρχιτεκτονική της Σιάτιστας με τους βοηθητικούς χώρους, τις δύο σκάλες, τον ημιώροφο για χειμωνιάτικο οντά, τον χώρο εργασίας κ.λπ. Άλλωστε είναι γνωστό πως οι οικοδομικές συντεχνίες επηρεάζονται από τις εμπειρίες τους στα δημόσια έργα του οθωμανικού κράτους, τα γεφύρια, τις βρύσες, τα τζαμιά κ.λπ., και τις μεταφέρουν και στις κατοικίες των Ρωμιών¹³. Σε κάθε περιοχή όμως έκτιζαν ανάλογα με τα υλικά του τόπου και τις συνήθειες¹⁴.

Η κατοικία αγοράστηκε από τον Αριστείδη Γ. Ρεβιθιάδη στις αρχές του 1900 και τα συμβόλαια υπογράφηκαν το 1914.

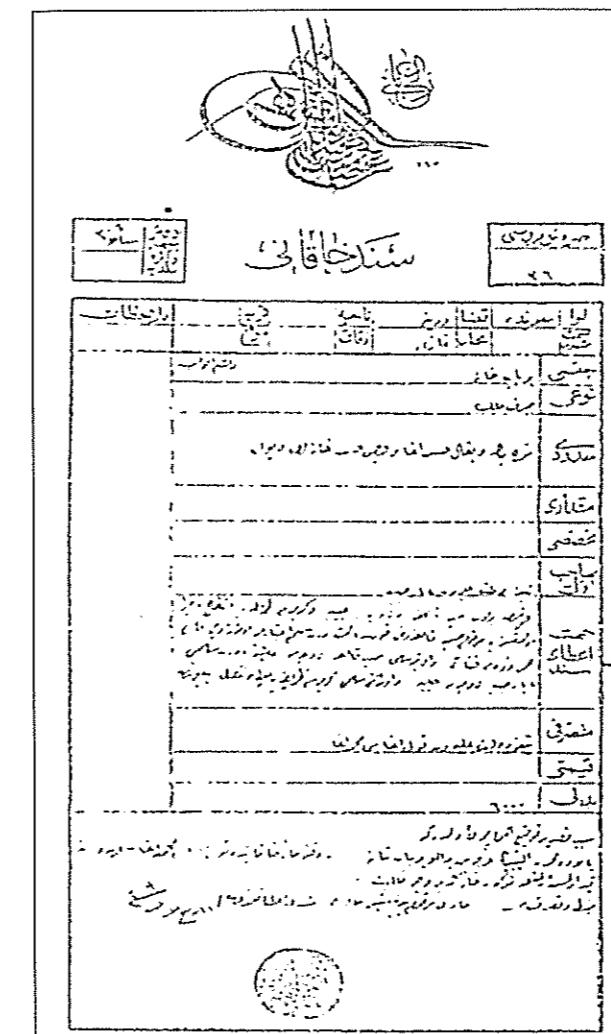
Ο αριβής χρόνος κατασκευής του αρχοντικού δεν είναι σήμερα γνωστός. Η αναζήτηση της σχετικής πληροφορίας στα στοιχεία του τουρκικού κτηματολογίου στο Ιστορικό Αρχείο Θεσσαλονίκης δεν είχε αποτελέσματα. Αναφορά του

Εικ. 6. Τομή α.α.

Μορφολογική και κατασκευαστική θεώρηση της οικίας του γιατρού Γεωργίου Α. Ρεβιθιάδη στην Έδεσσα

319

Εικ. 7. Τουρκικό ταπί.

αρχοντικού αναβρέθηκε στις μεταγραφές των τουρκικών βιβλίων (πρακτικών) από την οποία προκύπτει ότι το κτίσμα προούπήρχε του 1876, έτος στο οποίο έγινε η τελευταία μεταγραφή¹⁵ (εικ. 7).

Κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο το σπίτι επιτάχθηκε και έγινε στρατηγείο των Γάλλων. Σ' αυτό το διάστημα φιλοξενήθηκε εδώ ο διάδοχος της Σερβίας Αλέξανδρος Α' προτού καταφύγει στο όρος Βόρα¹⁶.

Οι φθορές ήταν πολύ σημαντικές. Όλα τα ξύλινα κουφώματα και οι κλειδαριές αντικαταστάθηκαν, καθώς και η εξώπορτα. Και ενώ στο ισόγειο και τον ημιώροφο η μορφή και η λειτουργία του δεν αλλοιώθηκαν, συνέβη το αντίθετο στον όροφο. Έκλεισαν παράθυρα της κύριας όψης, έκλεισε ο σοφάς του δοξάτου, αντικαταστάθηκε το πάτωμά του και άλλαξαν βέβαια οι

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΜΕΤΑΓΡΑΦΗΣ

Βιβλίο Γιοκλαμά Βοδενών μηνός Μαΐου 1291 (1876)

Αριθ. αρ. 169/170

Συνοικία: Γαζή

Αριθ. καταγραφής κτημάτων: 391

Είδος: Ένα σπίτι

Σύνορα: Χατζή-Χασάν, Νούχ Μπέη, Μουσταφά και δημόσιος δρόμος

Ιδιοκτήτες: Των 3/5 Χουσεΐν γιος Τσελίκ Αχμέτ και 2/5 Ρεβιθιάδης γιος Τσελίκ Αχμέτ

Αξία: 3000 + 2000 γρόσια

Παρατηρήσεις: Πριν από 5 χρόνια ο πατέρας τους τούς το έκανε δωρεά.

Μεταγράφηκε στο βιβλίο (Πρακτικών) Φεβρουαρίου 1306.

χρήσεις των χώρων για να προσαρμοστούν στις τότε απαιτήσεις.

Όλες αυτές οι φθορές και οι μετασκευές αλλοίωσαν την αρχική μορφή του αρχοντικού με αποτέλεσμα να χαθούν αναμνήσεις της παλιάς ομορφιάς τόσο του ίδιου όσο και της πλατείας γενικότερα.

Τέλος, πρέπει να αναφερθεί ότι κατά την αρχή της προετοιμασίας της εργασίας υπήρξε η πρόθεση να μελετηθεί η τυπολογία του συγκεκριμένου κτίσματος σε σχέση με την τυπολογία ανάλογων σύγχρονων κτισμάτων της πόλης της Έδεσσας. Η μικρή όμως αυτή προσπάθεια δεν απέδωσε, καθώς τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν δεν επέτρεψαν τη διαμόρφωση μιας αξιόπιστης άποψης.

Το θέμα βέβαια παραμένει, θεωρώ προσωπικά, πολύ ενδιαφέρον.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Τις πολύτιμες πληροφορίες σχετικά με προηγούμενους χρήστες τις συγκέντρωσα από τις ιδιοκτήτριες κτισμάτων στην πλατεία κυρίες Τασούλα Γουνίδη και Αγγελική Χαραλαμπίδη, τις οποίες ευχαριστώ θερμά.
2. Στα συμβόλαια αναφέρεται ότι η κατοικία βρίσκεται στη συνοικία Γαζή.
3. Βασίλη Δημητριάδη, *Η κεντρική και Δυτική Μακεδονία κατά τον Εβλιγιά Τσελεμπή*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 236-240.
4. *Εβλιά Τσελεμπή, Ταξίδι στην Ελλάδα, Έρευνα λογοτεχνική απόδοση Νίκος Χειλαδάκης*, Εκάτη, Αθήνα 1991, σ. 244.
5. Ε. Στουγιαννάκη, *Έδεσσα η Μακεδονική εν τη ιστορίᾳ*, Θεσσαλονίκη 1932, σ. 17-42.
- W. Leake, *Travels in Northern Greece*, Amsterdam 1967², σ. 279.
6. M. Μέσωκος, *Παιχνίδια στον παράδεισο*, Νεφέλη, Αθήνα 1998², σ. 74.
7. Ευαγ. Δημητριάδη, "Η Μόλιστα της Ηπείρου", *ΕΕΠΣΑΠΘ*, Τόμος 6-1, 1973-1974, Τμήμα Αρχιτεκτονών, Θεσσαλονίκη, 1974, σ. 132.
8. N. Μουτσόπουλος, *Μαθήματα Αρχιτεκτονικής Μορφολογίας. Μακεδονική Αρχιτεκτονική*. Συμβολή

Aikaterini G. Revithiadou-Tsotsou

A presentation of the morphological and architectural features of the residence of Dr G. Revithiadis in Edessa

The first part of the paper describes and analyses the external morphology of the house, and includes drawings and descriptions of the surrounding area. This is followed by a more detailed and analytical presentation of the architectural features of the house, with information about domestic and social life in Edessa.

Two facts are known about the history of the house: it was constructed before 1871, by Christian builders, as the residence of a Turkish aga; and it was used as the headquarters of the French army during the First World War, when some architectural modifications were carried out.

The paper concludes with an analysis of the architectural style of the house and underlines some typical architectural and decorative features.

εις την μελέτην της ελληνικής οικίας. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Υπηρεσία Δημιοσιευμάτων, Θεσσαλονίκη, 1971, σ. 47.

9. N. Μουτσόπουλος, δ.π., σ. 252.

10. N. K. Μουτσόπουλος, *Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική της Μακεδονίας 15ος-19ος αιώνας*, εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1993.

11. N. Μουτσόπουλος, δ.π., σ. 67.

12. N. Μουτσόπουλος, δ.π. (υποσ. 8), σ. 413 και 235.

13. N. Μουτσόπουλος, δ.π., σ. 41. N. Μουτσόπουλος, "Οι πρόδρομοι των πρώτων ελλήνων τεχνικών επιστημόνων. Κουδαραίοι Μακεδόνες και Ήπειρώτες Μαντορες". *Πρώτοι Έλληνες τεχνικοί επιστήμονες περιόδου απελευθερώσεων*, Έκδοση Τ.Ε.Ε., σ. 353.

14. Pouqueville, *Voyage de la Grèce*, τ. III, Paris 1826, σ. 110.

15. Τα αρχεία του τουρκικού κτηματολογίου προηγούμενων περιόδων βρίσκονται στην Κωνσταντινούπολη. Την πληροφορία αυτή μου την έδωσε ο καθηγητής Βασίλης Δημητριάδης, ο οποίος έκανε όλη την έρευνα στο Ιστορικό Αρχείο, καθώς επίσης και τη μετάφραση από το τουρκικό ταπι. Τον ευχαριστώ πολύ.

16. Γ. Κορδάτου, *Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας*, τ. 13ος, Εκδόσεις 20ος αιώνας, Αθήνα 1956, σ. 445. IEE, τ. 14, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, σ. 300.

Χριστίνα Ζαρκάδα-Πιστιόλη

Υδροκίνητες εγκαταστάσεις στη ζώνη των καταρρακτών της Έδεσσας.

Ένα Υπαίθριο Μουσείο Νερού

Η παλιά βιομηχανική ζώνη της Έδεσσας στην περιοχή των καταρρακτών αποτελεί μια ενιαία, μοναδική για τα ελληνικά και διεθνή δεδομένα, ιστορική και αρχιτεκτονική ενότητα, όπου διαβάζεται η ιστορία της βιομηχανίας της πόλης με τη διαχρονική τεχνολογική εξέλιξη της υδροκίνησης, από τα προβιομηχανικά εργαστήρια ώς τα πρώτα υδροκίνητα εργοστάσια των αρχών του 20ου αιώνα, ενώ παράλληλα αναγνωρίζονται οι φάσεις εκσυγχρονισμού στον Μεσοπόλεμο.

Η διατήρηση των υδροκίνητων εργαστηρίων και εργοστάσιων της Έδεσσας εξασφαλίστηκε από το Υπουργείο Πολιτισμού με τον χαρακτηρισμό τους ως ιστορικών βιομηχανικών μνημείων, ενώ ο Δήμος Έδεσσας ενεργοποιήθηκε με ενδιαφέρον για την ανάδειξη και αξιοποίησή τους. Ειδικότερα, τον Ιούνιο του 1991 ανέθεσε στον καθηγητή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Γ. Βελένη την εκπόνηση ερευνητικού προγράμματος* με θέμα: Μελέτη Επανάχρησης Ιστορικών (Βιομηχανικών) Κτηρίων στη Ζώνη των Καταρρακτών της Έδεσσας. Το πρόγραμμα με αντικείμενο την περιοχή των μύλων, το Κανναβουργείο και το εργοστάσιο κλωστοϋφαντουργίας "Ανω Εστία", ολοκληρώθηκε το 1994. Στόχος του προγράμματος, στο πλαίσιο ανάδειξης της παλιάς βιομηχανικής ζώνης της πόλης, είναι η δημιουργία ενός υπαίθριου μουσείου νερού με πολλαπλές δυνατότητες, όπου θα κυριαρχούν τα βιομηχανικά κτήρια, το νερό και η φύση.

Η αφθονία των νερών του Εδεσσαίου ποταμού και η μορφολογία του εδάφους (έντονες κλίσεις) έδωσαν τη δυνατότητα από πολύ νωρίς για εκμετάλλευση και αξιοποίηση της υδροκίνησης ως πηγής ενέργειας με σκοπό την παραγωγή έργου. Τα προβιομηχανικά υδροκίνητα εργαστήρια (μπατάνια, σησαμοτριβεία, αλευρόμυλοι) οργανώθηκαν

στην άκρη του πλατώματος του βράχου, όπου είναι κτισμένη η πόλη της Έδεσσας. Η περιοχή των μύλων ταυτίζεται με τον χώρο όπου ήταν συγκεντρωμένα τα περισσότερα από τα εργαστήρια αυτά. Βρίσκεται στη συνέχεια της διατηρητέας συνοικίας Βαρόσι, της πρώτης χριστιανικής συνοικίας της πόλης, η οποία αποτελεί εξέλιξη του βυζαντινού πυρήνα που συντήρησε στον χώρο της ακρόπολης της αρχαίας Έδεσσας. Από τα εργαστήρια της περιοχής των μύλων διατηρούνται οκτώ: ένα μπατάνι (9)¹, τρία σησαμοτριβεία (2, 5, 10), ένα βιοσοδεψείο (4) και τρεις αλευρόμυλοι (1, 3, 6). Οι περισσότεροι ούμως μύλοι έχουν καταστραφεί και διατηρούνται τμήματά τους κάτω από μεταγενέστερες επιχωματώσεις ή τα θεμέλια τους στο υπέδαφος. Οι νεόρυμοι αυτοί χρονολογούνται από τα μέσα μέχρι και το τέλος του 19ου αιώνα. Διακρίνονται παλιότερες φάσεις που ανάγονται στη βυζαντινή περίοδο, αλλά και μεταγενέστερες που οφείλονται στον εκσυγχρονισμό των μύλων ή την αλλαγή της αρχικής χρήσης, όπως η μετατροπή ενός αλευρόμυλου σε σησαμοτριβείο, χωρίς να αποκλίεται και η συστέγαση των δύο χρήσεων. Ελάχιστα από τα εργαστήρια που διασώθηκαν διατηρούν τον μηχανολογικό εξοπλισμό τους. Οι φτερωτές του συστήματος υδροκίνησης είναι οριζόντιες (ελληνικού ή ανατολικού τύπου), αλλά εντοπίστηκαν και κάθετοι τροχοί (ρωμαϊκού τύπου) από τη νεότερη φάση των μύλων. Τα κτήρια των εργαστηρίων αυτών με τον μηχανολογικό εξοπλισμό τους αποκαθίστανται με στόχο την επαναλειτουργία τους, ώστε να είναι εποπτική και κατανοητή στον επισκέπτη η διαδικασία της παραγωγής του προϊόντος, μεθοδολογία που εφαρμόζεται διεθνώς στην οργάνωση και λειτουργία των βιομηχανικών μουσείων. Μέσα στο ίδιο πνεύμα προγραμματίζεται η ανακατασκευή σε φυσικό μέγεθος του υδροκίνητου παραγάγου.

1. Η αριθμηση μέσα στην παραγράφη αντιστοιχεί στην αριθμηση των κτισμάτων του τοπογραφικού διαγράμματος με την πρόταση του ερευνητικού προγράμματος του Α.Π.Θ. (εικ. 1).